

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Miljöprövningsdelegationen

BESLUT
2010-12-21

Akt nr 57 67603
Diarienummer
551-67063-2008
Dossienummer
1480-1367

Sida
1(37)

Försvarmakten
Miljöprövningsenheten
P1 920
749 81 Enköping

Tillstånd enligt miljöbalken för Göteborgs skärgårdsskjutfält

Verksamhetskod: 92.10 B

Beslut

Miljöprövningsdelegationen lämnar Försvarmakten tillstånd enligt miljöbalken till befintlig och utökad verksamhet på öarna Galterö, Stora Stårholmen, Känsö, Lilla och Stora Rävholmen, Känsö Fjärsjär och Knappen i Göteborgs kommun enligt bifogad karta. Tillståndet omfattar skjutning med skarp och lös ammunition, handgranats- och sprängverksamhet samt övrig verksamhet enligt ansökan. Totalramen för verksamheten är 115 skjutdagar per år.

Försvarmakten får tillstånd att anlägga och använda en handgranatbana på Känsö.

Vid enstaka stora nationella eller internationella övningar samt oförutsedda övningar inför internationella insatser får verksamhet ske utöver ovan angivna totalram efter att anmälan har godkänts av tillsynsmyndigheten.

Miljöprövningsdelegationen godkänner miljökonsekvensbeskrivningen.

Villkor för verksamheten

1. Verksamheten ska bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med vad sökanden angivit i ansökningshandlingarna och i övrigt åtagit sig i ärendet om inte annat framgår av nedanstående villkor.
2. Skjutning och sprängning får ske årligen med högst 1 325 000 skott finkalibrig ammunition, 11 500 skott grovkalibrig ammunition och 1 745 stycken handgranater, sprängladdningar, robotar mm.

Undantag från dessa begränsningar får göras vid enstaka stora nationella eller internationella övningar samt oförutsedda övningar inför internationella insatser efter godkännande av tillsynsmyndigheten.

3. Skjutning och sprängning eller annan verksamhet som medför buller eller andra störningar för boende och friluftslivet får inte ske under följande tider:

- Skärtorsdag från kl. 17.00 till dag efter annandag påsk kl. 07.00
  - 1 juni till och med 15 augusti
  - 23 december kl. 17.00 till 7 januari kl. 07.00
  - Första veckan efter hummerpremiären.
- Sprängning av oexploderad ammunition får utföras även under dessa tider.
4. Sprängning av laddningar om 1-2 kg får inte ske på Lilla och Stora Rävholmen.
  5. Sprängning av laddningar överstigande 125 gram ska utföras på plats med effektiva naturliga eller anlagda bullerskydd.
  6. Den närmare utformningen av handgranatbanan på Käsö ska redovisas som en anmälan till tillsynsmyndigheten.
  7. Sprängning i vatten är endast tillåtet i sundet mellan Galterö och Stårholmen enligt bifogad karta. Innan sprängning genomförs ska skyddsåtgärder vidtas under perioden den 1 april till den 1 juni samt perioden den 15 augusti till den 30 augusti för att skrämma bort fisk i området. Under perioden den 1 juni till den 15 augusti är sprängning förbjudet.
  8. Stora och Lilla Rävholmen ska senast den 15 juni varje år städas från sådana större rester av metall och annan utrustning från skjutning och sprängverksamhet.
  9. Försvarsmakten ska verka för att användningen av ammunition innehållande bly minskar och på sikt helt avvecklas.
  10. Ett aktuellt kontrollprogram ska finnas för verksamheten och följas. Förslag till kontrollprogram ska lämnas till tillsynsmyndigheten senast tre månader efter det att beslutet har vunnit laga kraft.

Delegering av beslut om villkor

Miljöprövningsdelegationen överlåter med stöd av 22 kap. 25 § tredje stycket miljöbalken åt tillsynsmyndigheten att vid behov fastställa ytterligare villkor beträffande:

- D1. Information till allmänheten angående avlysning av öar.
- D2. Hantering och försiktighetsmått angående avfall och kemikalier.
- D3. Transporter inklusive flyg inom och till och från skjutfältet.
- D4. Undersökning, riskbedömning och sanering av förorenade områden.

D5. Stora nationella eller internationella övningar eller oförutsedda övningar inför internationella insatser.

Tid för igångsättande

Detta tillstånd gäller när det har vunnit laga kraft.

När tillståndet får tas i anspråk

Detta tillstånd får tas i anspråk först när beslutet har vunnit laga kraft.

Särskilda upplysningar

Utöver vad som anges i detta beslut är tillståndshavaren skyldig att följa vad som gäller enligt andra bestämmelser för den verksamhet som tillståndet avser.

Det är förbjudet enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning. Ingrepp i fornlämning får ske endast efter Länsstyrelsens tillstånd.

Riksantikvarieämbetet handlägger ärenden som rör statliga byggnadsminnen. Kontakt bör tas med myndigheten för en bedömning av om byggande av handgranatbana på Käsö är tillståndspliktig.

Detta tillstånd innebär inte någon prövning av rätt till tillträde till Käsö eller annat mark- eller vattenområde. Hovrätten för Västra Sverige har den 18 maj 2009 beslutat att Käsö ägs av Brännö Bys skifteslag. Domen vann laga kraft den 19 mars 2010.

Alla som bedriver eller har bedrivit en miljöfarlig verksamhet har ansvar för efterbehandling av mark- och vattenområden samt byggnader och anläggningar som är förorenade. Den som äger eller brukar en fastighet ska genast underrätta tillsynsmyndigheten om det upptäcks en förorening som kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Detta framgår av 10 kap. miljöbalken.

Redogörelse för ärendet

Ansökan

Ansökan avser tillstånd till i huvudsak befintlig verksamhet vid skjutfält i Göteborgs skärgård. Skjutfältet omfattar följande öar: Galterö, Stora Stårholmen, Käsö, Lilla och Stora Rävholmen samt målområdena Käsö Fjärskar och Knappen.

Ärendets handläggning

Samråd om verksamhetens inverkan på omgivningen har skett enligt 6 kap. miljöbalken. Verksamheten medför betydande miljöpåverkan enligt 3 § i förordningen (1998:905) om miljökonsekvensbeskrivningar.

Ansökan med miljökonsekvensbeskrivning kom in till Länsstyrelsen den 7 juli 2008. Komplettering kom in den 19 februari 2009. Ansökan har kunngjorts i ortstidningarna och har remitterats till Göteborgs stad kommunstyrelsen och miljönämnden, Räddningstjänsten i Storgöteborg, Generalläkaren, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket. Yttranden har kommit in från dessa remissinstanser samt från Per-Arne Hansson, Ola Hansson och Karin Genemo, Christer Carlsson samt ytterligare 27 personer från Styrso och Donsö, Leif Törnqvist, Ulrica Bränning och Sylve Törnqvist, Brännö Bys Samfällighetsförening genom Hans Bränning samt Donsö Bys samfällighetsförening och Styrso Sörgårds skifteslag genom Vinge Advokatbyrå. Sökanden har fått tillfälle att kommentera dessa yttranden.

Den 9 november 2009 hölls ett offentligt möte. Efter detta inkom ytterligare två yttranden från Brännö Bys Samfällighetsförening samt från Donsö Bys samfällighetsförening och Styrso Sörgårds skifteslag genom Vinge Advokatbyrå. Försvarsmakten har bemött dessa yttranden den 21 januari 2010. Försvarsmakten har också kommit in den 18 mars 2010 med en ändring av yrkandet om fördelning av skjutdagar i det norra området under helger.

Länsstyrelsen har den 14 april 2010 skrivit ett yttrande med förslag till beslut. Detta har sänts för synpunkter till sökanden och övriga parter. Synpunkter har kommit in från Försvarsmakten, Generalläkaren, Göteborgs kommunstyrelse, Göteborgs miljönämnd, Göteborgs stad stadsdelsnämnden Södra Skärgården, Räddningstjänsten Storgöteborg, Fiskeriverket, Brännö Bys samfällighetsförening, Donsö Bys samfällighetsförening, Styrso Sörgårds skifteslag samt från enskilda boende i Södra skärgården. Försvarsmakten har avstått från att kommentera synpunkterna över beslutsförslaget.

Tidigare prövningar av verksamheten

Verksamheten på platsen har inte tidigare tillståndsprövats enligt miljöskyddslagstiftningen.

Klassificering av verksamheten

Verksamheten klassificeras enligt bilagan till förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd enligt verksamhetskod 92.10 B, dvs. Skjutfält för skjutning med grovkalibriga vapen eller för sprängningar av ammunition, minor eller andra sprängladdningar.

Redogörelse för ansökan med yrkanden och åtaganden

Försvarsmakten yrkar tillstånd enligt 9 kap 6 § miljöbalken

- att bibehålla och nyttja befintliga områden för skjutning med skarp och lös ammunition, handgranats- och sprängverksamhet samt övrig verksamhet enligt närmare beskrivning i Kapitel 2 Verksamhetsbeskrivning avsnitten 4-5, inom en totalram av 115 skjutdagar, högst 1 325 000 skott finkalibrig ammunition och 11 500 skott grovkalibrig ammunition samt 1 745 st handgranater, sprängladdningar, robo-

tar mm under året. Inom ramen har samtliga planerade verksamheter inkluderats.

- att bygga och nyttja en ny handgranatbana på Käsö enligt beskrivning och karta i Kap 2 Verksamhetsbeskrivning, avsnittet 4.9 sid 16, samt avsnittet 5.1, tabellerna 1 och 2, sid 20.
- att Länsstyrelsen överlåter till tillsynsmyndigheten att vid stora övningar vissa år vid behov efter anmälan fastställa villkor för verksamhet som tillfälligt kan medföra överskridande av i ansökan angivna ramar för verksamheten.

Försvarmakten yrkar förordnande om verkställighet av tillståndsbeslutet enligt 22 kap 28 § första stycket miljöbalken.

Försvarmakten föreslår följande villkor:

Allmänt villkor

Verksamheten ska bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med vad sökanden angett och åtagit sig i tillståndsansökan.

Skjutning och sprängning

Verksamhet omfattande bl.a. skjutning med skarp och lös ammunition samt spräng- och handgranatsverksamhet får inom en total ram av 115 skjutdagar genomföras enligt följande:

Period	Galterö	S Stårholmen	Käsö	L Rävholmen	S Rävholmen
Totalram	40	40	75	25	25
Vardag dag	30	30	60	20	20
Vardag kväll	10	15	20	8	8
Vardag natt	10	10	20	5	5
Helgdag dag	15			5	5
Helgdag kväll	10			5	5
Helgdag natt	10			5	5

Veckodagar samt klockslag för yrkad verksamhet indelas enligt följande:

Vardag: **Måndag till fredag**

Dag: Kl. 07.00-17.00

Kväll: Kl. 17.00-22.00

Natt: Kl. 22.00-07.00

Helgdag: **Lördag, söndag och helgdag**

Dag: Kl. 09.00-17.00

Kväll: Kl. 17.00-22.00

Natt: Kl. 22.00-09.00

Ammunitions- och sprängämnesmängder

Ammunitionsförbrukningen får högst omfatta nedan redovisade mängder och fördelning.

Ammunition	Galterö	S Står- holmen	Känsö	L Räv- holmen	S Räv- holmen
Finkalibrig < 20 mm	120 000	150 000	200 000	130 000	200 000
Finkalibrig lös < 20 mm	75 000	100 000	100 000	100 000	150 000
Grovkalibrig ≥ 20 mm	2 500	2 500	2 500	1 500	2 500
Handgranat	150	100	300	150	50
Sprängning max 125 g	200	200	350	100	50
Sprängning max 2 kg	15	50	0	0	10
Robot (max 3 dygn/år)	10	0	10	0	0

Begränsningar i skjutverksamhet

För att begränsa bullerstörningar under semesterperioder och helgdagar får skjutningar och sprängningar inte ske under nedanstående dagar, storhelger och tider:

- Skärtorsdag från kl. 17.00 till dag efter annandag påsk kl. 07.00
- Dag före midsommarafton från kl. 17.00 till följande måndag kl. 07.00
- 23 december från kl. 17.00 till 27 december kl. 07.00
- 30 december från kl. 17.00 till 2 januari kl. 07.00
- Alla veckoslut i juli månad från fredag kl. 17.00 till följande måndag kl. 07.00
- Alla nätter under juli månad (kl. 22.00 till 07.00)

Delegation till tillsynsmyndigheten

Länsstyrelsen överlämnar till tillsynsmyndigheten att efter särskild anmälan från verksamhetsutövaren, med avsteg från övriga villkor, besluta om undantag vid stora övningar vissa år samt vid sprängning av oexploderad ammunition. Inför sådana undantag ska information lämnas till berörda kringboende.

Förutom ovanstående förslag till villkor anges i verksamhetsbeskrivningen begränsningar av vissa typer av grovkalibrig ammunition samt beskrivning av hantering av drivmedel, kemiska produkter och avfall.

Sökandens beskrivning av verksamheten

Geografiskt område

Det marina skjutområdet omfattar ett antal större och mindre öar och är beläget ca 10 km sydväst Göteborg i Göteborgs södra skärgård. Öarna som ingår i fältet är Galterö, Stora Stårholmen, Känsö, Känsö Fjärskär, Lilla

Rävholmen, Stora Rävholmen och Knappen. Området är av riksintresse för totalförsvaret. Området nyttjas flitigt av det rörliga friluftslivet. Allmänheten äger tillträde till samtliga delar av skjutfältet utom Käsö när det inte pågår skjutningar eller annan militär övning på fältet. Dock är det inte tillåtet att förtöja vid Försvarsmaktens bryggor.

Historik

Militär verksamhet har pågått i området sedan 1940. Skjutning skedde både med lätt artilleri (upp till 7,5 cm) och med tungt artilleri (över 7,5 cm). Från 1990-talet förändrades övnings- och skjutverksamheten inom skärgårds-skjutfältet då Kustartilleriets amfibieförband sattes upp. Dessa förband uppträdde med hög rörlighet och övningar kunde vid vissa tillfällen omfatta ca 800 man. Från år 2000 avvecklades det fasta kustartilleriet och den dominerande verksamheten inom skärgårdsskjutfältet blev övningsverksamhet med amfibieförband, hemvärnsförband och vissa specialförband.

Tidigare verksamhet

Göteborgs skärgårdsskjutfält har före år 2007 omfattat fler övningsområden än vad som ingår i den sökta verksamheten. Under år 2005, 2006 och 2007 omfattade verksamheten följande antal skott och dagar:

Antal skott:

	2007	2006	2005
Finkalibrig	39 500	61 809	96 950
Finkalibrig lös	9 400	17 000	23 000
Grovkalibrig	0	60	59
Handgranat	50	160	0
Sprängningar (antal laddningar)	0	160	0
Robot	0	0	0

Antal dagar med skjut- eller sprängverksamhet:

	2007	2006	2005
Vardagar dag	13	Uppgift finns endast för Vardag: 12	17
Vardagar kväll	0		6
Vardagar natt	0		0
Helgdagar dag	2	Uppgift finns endast för Helgdag: 8	3
Helgdagar kväll	0		0
Helgdagar natt	0		0

Nollalternativ

Om tillstånd för verksamheten inte medges försvinner väsentliga förutsättningar för Försvarsmaktens nuvarande verksamhet i Göteborgsområdet. Därvid kommer ett väsentligt övningsområde för marina förband inklusive hemvärn att saknas i den speciella miljön på västkusten. Försvarsmakten bedömer att konsekvenserna av ett sådant beslut blir att den fortsatta utbildnings- och övningsverksamheten i Göteborg måste övervägas. Förlusten av ett bataljonsområde för övning av marinförband i utpräglad saltvattensmiljö innebär allvarliga begränsningar av dessa förbands förmåga till strid.

Skäl för lokalisering

Syftet med verksamheten är att marinstridskrafterna, dvs. flottan och amfibieförbanden, ska kunna öva på västkusten och i anslutning till Göteborg. Effekten av att koncentrera skjutningen till vissa områden inom fältet för att begränsa störningarna till omgivningen beskrivs i ansökan.

Försvarsmakten har behov av tre bataljonsövningsområden för i huvudsak marina förband i östra, södra och västra Sverige. De olika skärgårdstyperna har var för sig unika förutsättningar, avseende terräng-, vatten-, djup- och navigationsförhållanden. Göteborgs skärgårdsskjutfält har de förutsättningar som krävs för att Försvarsmakten ska kunna öva förmågorna rörlig strid med skarp och lös ammunition i kombination med förmågan att röra sig mellan land och vatten. Området är det enda tillgängliga på västkusten för denna typ av övningar, som dessutom utnyttjats för liknande övningar under mer än femtio år.

Verksamhetsbeskrivning

Skjutfältet ska användas för grundläggande soldatutbildning men också för övningsverksamhet för hemvärnsförband och vid förberedelse för internationella insatser. Övningsbehovet vid internationella insatser kan uppstå med kort varsel. Det kan också förekomma samövningar med andra länders försvarsmakt. Även andra organisationer utnyttjar fältet, t ex polisen, Tullverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Kustbevakningen.

På skjutfältet övas med vapen för finkalibrig ammunition < 20 mm, både med skarp och lös ammunition, och med grovkalibrig ammunition, ≥20 mm. Ca 70 % av den totala mängden av den yrkade grovkalibriga ammunitionen bedöms vara 20 mm övningsammunition.

Vid övningarna används båtar och i vissa fall flygplan, helikoptrar och UAV, små obemannade flygplan. Verksamheten med flygplan och helikoptrar omfattar uppskattningsvis högst 10 dagar per år. Båtarna används dels för transport, dels för stridsutbildning. Stridsbåtarna är beväpnade med tunga kulsprutor, 12,7 mm.

Vid skjutning med skarp ammunition utnyttjas även havet som riskområde. Uppehåll i skjutningen får göras av säkerhetsskäl då allmänheten passerar området eftersom havsområdet normalt inte kan avlysas för tillträdesförbud.

Sprängning görs dels på land men också i den strandnära zonen ner till 3 meters djup. Sådan sprängning sker endast i området mellan Galterö och Stora Stårholmen.

Handgranatkastning sker dels tillämpat, dvs. utanför handgranatbanan, och dels formellt, dvs. på handgranatbanan. En ny handgranatbana planeras att uppföras på Känsö. Vid utbyggnad kan övervägas om den bör förses med bullervall mot öster, norr och söder.

Brandövningar kan förekomma med napalm. De utförs på skyddande underlag och ger inga utsläpp till mark. Utbildning sker även i hantering av kemiska stridsmedel. Till kemiska stridsmedel räknas bland annat nervgas, senapsgas, tårgas, herbicider och toxiner. Övningarna utförs endast med indikationer och simuleringar för kemiska stridsmedel.

Verksamhetens omfattning

Verksamhetens totala omfattning framgår av Försvarmaktens förslag till villkor. I ansökan anges också följande förslag till begränsningar.

Övningsverksamhet ska undvikas vid premiären för hummerfisket.

Galterö

- Ingen tung kulspruta med 12,7 mm kommer att nyttjas.
- Robot maximalt tre kalenderdygn per år.

Stora Stårholmen

- Ingen tung kulspruta med 12,7 mm kommer att nyttjas.

Känsö

- Granatgevär, 8,4 cm skarp ammunition. Maximalt 100 skott per år under maximalt 10 kalenderdygn per år.
- Granatkastare, 8 och 12 cm övnings- och sprängvinggranat. Maximalt 250 skott per år under maximalt 10 kalenderdygn per år.
- Robot maximalt tre kalenderdygn per år.
- Tung kulspruta, 12,7 mm skarp ammunition. Maximalt 40 000 skott fördelat på maximalt 20 kalenderdygn per år. Verksamheten får genomföras enligt följande:
  - 20 vardagar dagtid
  - 6 vardagar kväll
  - 3 helgdagar dagtid
  - 1 helgdag kväll

Känsö Fjärskär

- Målområde

Lilla Rävholmen

På ön och från båt nordväst om Lilla Rävholmen:

- Tung kulspruta, 12,7 mm skarp ammunition. Maximalt 26 000 skott fördelat på maximalt 15 kalenderdygn per år. Verksamheten får genomföras enligt följande:
  - 15 vardagar dagtid
  - 4 vardagar kväll
  - 2 helgdagar dag
  - 1 helgdag kväll

På ön:

- Granatgevär, 8,4 cm skarp ammunition. Maximalt 75 skott fördelat på maximalt 10 kalenderdygn per år.
- Granatkastare, 8 och 12 cm övnings- och sprängvinggranat. Maximalt 300 skott per år.

Stora Rävholmen

- Ingen tung kulspruta 12,7 mm kommer att nyttjas.
- Granatgevär 8,4 cm skarp ammunition. Maximalt 125 skott fördelat på maximalt 10 kalenderdygn per år.
- Granatkastare, 8 och 12 cm övnings- och sprängvinggranat. Maximalt 300 skott per år.

Knappen

Målområde

Miljöpåverkan

Naturmiljö

Den största risken för påverkan gäller fågellivet, i synnerhet som den mest intensiva övningsperioden sammanfaller med fåglarnas häckperiod under april-juni. Fågellivet på bland annat Galterö har pekats ut av Länsstyrelsen som särskilt intressant och skyddsvärt. Inventeringar har visat att fågelbeståndet har minskat på de öar som Försvarsmakten utnyttjar medan fågelbestånden i regel ökat i Göteborgs skärgårdsskjutfält i övrigt. Det är troligt att övningsverksamheten har en negativ påverkan på fågelbestånden, men omfattningen av denna påverkan och vilka moment i övningsverksamheten som är mest störande för fågellivet är inte studerat.

Även knubbsäl är enligt Länsstyrelsen en skyddsvärd art inom övningsområdet. Sälarna är störningskänsliga under två perioder under sommaren. Dels i mitten och slutet av juni då sälarna får ungar och dels i mitten och slutet av augusti, då sälarna byter päls och vill stanna på land.

Viss påverkan sker på fisk och växtlighet i området för undervattenssprängning. Antalet död och skadad fisk kan minimeras genom att de skräms bort från platsen innan sprängning sker.

Ålgräsängar är viktiga från ekologisk synpunkt genom att vara en födokälla för sjöfågel, ett underlag för påväxt av andra organismer och en viktig upp-

växtmiljö för många arter, bland annat torsk, vitling, strandkrabbor och tångräkor. Ålgräs är känsligt för störning och återhämtar sig långsamt. På platsen mellan Galterö och Stora Stårholmen, där undervattenssprängningar har skett under lång tid, är ålgräsförekomsten mycket begränsad.

Kulturmiljö

Den värdefullaste kulturmiljön inom området utgörs av den gamla karantänsanstalten på Käsö. På öarna finns ett antal fornminnen. Risken för skador är liten, eftersom övningsverksamheten inte innebär någon körning med terränggående fordon. Kända fornlämningar bör dock markeras på lämpligt sätt för att ytterligare minska risken för skador. Detta gäller även marinarknologiska fynd.

Kommunal planering

I översiktsplanen för Göteborg pekas det berörda området ut som ett område som ska nyttjas för militär övningsverksamhet och för rekreation. Översiktsplanen medger även en viss bebyggelse på bland annat Styrös norra del. Dessa planer kan eventuellt komma i konflikt med bullerutbredningen från skjutövningar på Lilla Rävholmen eller Käsö. Även på Brännö finns möjliga utbyggnadsområden, men störningar från skjutfältet förväntas inte på grund av avståndet.

Naturresurser

Delar av övningsområdet är riksintresse för yrkesfisket. Livet i det omgivande vattenområdet kan påverkas av detonationer av sjöminor och sjunkbomber. Effekter av dessa detonationer på den marina miljön är inte kända. Sjöminor och sjunkbomber ska dock inte användas inom skärgårdsskjutfältet.

Förordnanden

Vrångöskärgården är skyddad som Natura 2000-område och naturreservat. Den norra gränsen ligger söder om skjutfältet. Alla öar och skär inom övningsområdet omfattas i sin helhet av strandskydd. Området väster om Käsö och Rävholmarna är skyddat fisk- och musselvatten där miljö kvalitetsnormer enligt SFS 2001:554 gäller.

På Käsö är all äldre bebyggelse skyddad som statligt byggnadsminne. På de flesta av öarna finns fornminnen som är skyddade enligt kulturminneslagen. Stora och Lilla Rävholmen, Käsö, Tunneskären, Stora Stårholmen och Galterö ingår i av Länsstyrelsen utpekade områden med särskilt värdefull fornlämningsmiljö.

Riksintressen

Samtliga öar inom skjutfältet ingår i riksintresse för totalförsvaret.

Riksintresset för naturvård omfattar Galterö och Stora Stårholmen.

Riksintresset för kulturmiljövården omfattar hela Göteborgs skärgårdsskjutfält.

Riksintresset för friluftslivet omfattar hela Göteborgs skärgård.

De större farlederna genom området utgör riksintresse för sjöfarten.

Vattnen utanför Lökholmen, Måvholmen, Stora och Lilla Rävholmen samt Tunneskären utgör riksintresse för yrkesfisket.

Riksintresse med särskilda hushållningsbestämmelser omfattar hela Bohuskusten.

Mark och vatten

Utsläpp från finkalibrig ammunition innehåller metallerna bly, koppar, zink och antimon. Bly är bioackumulerande och toxiskt. Koppar, zink och antimon är toxiska för människa i höga koncentrationer. För vattenlevande organismer däremot är ämnena toxiska även i lägre koncentrationer. Ammunition till Ak5 är blyfri medan ammunitionen till Ak4 innehåller bly. Mängden metaller, som maximalt med den sökta verksamheten kan spridas på land och vatten från skarpa projektiler i finkalibrig ammunition med en fördelning på 80 % av kaliber 5,56 och 20 % av kaliber 7,62, uppgår maximalt per år till drygt 2000 kg bly, drygt 1000 kg koppar, ca 100 kg zink och ca 60 kg antimon. Lös ammunition består av en krutladdad hylsa och en projektilattrapp av trä eller plast som pulvriskas vid vapnets mynning. Grovkalibrig ammunition består till större delen av stål men även mindre mängder koppar och aluminium. Uppskattningsvis sprids ca 5 ton skrot och 150 kg koppar årligen från grovkalibrig ammunition vid maximal verksamhet enligt yrkad ram.

Metaller som sprids efter att projektiler splittrats mot berget följer med ytvatten till havet eller går ner i grundvattnet. Det sker inga grundvattenuttag på de aktuella öarna.

Luft

Verksamheten, dvs. skjutning, sprängning och fartygstrafik under övning, ger upphov till små utsläpp till luft. Huvuddelen av utsläppen kommer från fartygstrafiken. Verksamhetens totala utsläpp motsvarar ungefär årsutsläppen från några hundra personbilar.

Buller

Riktvärdet för finkalibrigt skytte är 65 dBA vardagar dag- och kvällstid samt lör- sön- och helgdagar dagtid. Lör- sön- och helgdagar kvällstid är riktvärdet 60 dBA och samtliga nätter 55 dBA. Riktvärdet för grovkalibrigt skytte är 95 dBC.

Redovisning av bullerutbredning och antal personer som utsätts för höga ljudnivåer görs för norra respektive södra området. Norra området ligger vid Galterö och Käsö och södra området vid Styrö och Rävholmen.

Vid skjutning med tung kulspruta, 12,7 mm, från båt, norra området, överskrids 65 dBA för ca 1900 personer. För drygt 4100 personer överskrids 60 dBA och för drygt 5600 personer överskrids 55 dBA. Vid skjutning med tung kulspruta från båt, södra området, överskrids 65 dBA för drygt 2800 personer. För drygt 4000 personer överskrids 60 dBA och för drygt 5100 personer överskrids 55 dBA. Vid skjutning med tung kulspruta från land överskrids 65 dBA för knappt 40 personer, 60 dBA för ca 200 personer

(södra området) respektive 600 personer (norra området) och 55 dBA för ca 1800 personer.

Vid skjutning med Ak5 överskrids 55 och 60 dBA, men inte 65 dBA. Vid skjutning med Ak4 överskrids 65 dBA endast för 6 boende.

Vid skjutning med granatgevär, 8,4 cm, södra området, överskrids 95 dBC för 110 personer och vid skjutning i norra området överskrids riktvärdet för 2 personer.

Vid sprängning med 1 kg i södra området överskrids 95 dBC för knappt 400 personer och vid sprängning med 2 kg i södra området överskrids 95 dBC för drygt 1500 personer. Vid sprängning i norra området överskrids inte riktvärdet för några boende.

Ljudnivån från robot är inte redovisat, men underskrider värdet för t.ex. granatgevär.

Skjutning med lös ammunition och övningsammunition bullrar mindre än skarp ammunition och fullkalibrig ammunition.

Möjligheten till bullerdämpande åtgärder är mycket begränsad utöver rena tidsrestriktioner.

Risker

Oexploderad ammunition (OXA) kan uppstå vid skjutning med skarpladdad ammunition. Normalt sprängs OXA direkt i samband med aktuell övning. Trots detta kan OXA ändå förekomma inom området. Ammunitionsröjning sker regelbundet. Riskerna med OXA för allmänheten bedöms som små men kan aldrig helt uteslutas.

Vid skarpskjutning/farlig verksamhet ska riskområdet övervakas så att allmänheten inte befinner sig inom riskområdet. Vid framförande av fartyg eller båt gäller de hastighetsbegränsningar som finns även Försvarmakten och allmän hänsyn ska tas för att undvika störningar eller skador på egendom.

Yttranden

Göteborgs stad, Kommunstyrelsen

Kommunstyrelsen anser att skärgårdsskjutfältet är motiverat men måste anpassas till andra samhällsintressen i området. Buller från skjutfältet innebär att potentiella bostadsområden på Styrso och Brännö inte kan byggas ut. Ytterligare underlag som medger en sammanvägning av olika vapentyper behövs för att göra en lämplig avvägning möjlig. *Vid det offentliga sammanträdet den 9 november 2009 framfördes följande förslag.*

- *Med hänsyn till bebyggelse och friluftsliv bör gränsen för Försvarets riksintresse definieras enligt skiss.*

- *Ungefär dagens nivå på antalet skott och sprängningar kan accepteras.*
- *Basverksamhet är OK med möjlighet till mer verksamhet vid särskilda tillfällen.*
- *Färre skjutdagar, 25 dagar.*
- *Ej verksamhet maj-augusti.*
- *Endast mindre sprängladdningar, max 125 gram.*

Göteborgs stad, Miljönämnden

Miljönämnden har översänt förvaltningens tjänsteutlåtande som eget yttrande. Miljöförvaltningen har sammanfattat sina synpunkter enligt följande:

”Miljöförvaltningen motsätter sig inte tillåtligheten för Göteborgs Skärgårdsskjutfält, mot bakgrund att verksamheten dels är befintlig och har bedrivits sedan 1940 och dels är utpekad som ett riksintresse för totalförsvaret, under förutsättning att följande synpunkter beaktas.

- 1) Tillståndet måste inkludera alla verksamhet som avses bedrivas på skjutfältet för att tillståndet ska spegla fältets totala omgivningspåverkan. Tillståndet bör även omfatta nationella slutövningar och internationella samövningar och fastställa vilka typer av vapen och ammunition som är tillåtna inom fältet.
- 2) Förvaltningen anser att det saknas underlag för att slutliga villkor avseende verksamhetens omfattning, både vad gäller skjuttider och ammunitionsmängder, ska kunna fastställas då Försvarsmakten inte tillräckligt har redovisat verksamhetens omfattning och konsekvenserna av verksamhetens bullerutbredning. Förvaltningen anser att Försvarsmakten måste redovisa följande kompletterande underlag avseende verksamhetens bullerutbredning.
  - a. Utred och redovisa konsekvenser av verksamhetens bullerutbredning för människors hälsa utifrån socialstyrelsens allmänna råd för buller inomhus. Redovisa antalet bostäder som kan exponeras för överskridanden av riktvärden för maximala ljudnivåer enligt Socialstyrelsens Allmänna råd SOSFS 2005:6 (45 dB L_{AFmax}) för respektive vapentyp.
  - b. Redovisa omfattningen av skjutning med tung kulspruta 12.7 mm samt eventuella övriga finkalibriga vapen som kan riskera att orsaka överskridande av riktvärden för bostäder, i form av antal skjutdagar och ammunitionsmängder, dels som totalram för skjutfältet, dels som totalram för respektive delområde.
- 3) Förvaltningen anser att de delar av verksamheten som kan exponera boende för överskridande av bullerriktvärden måste minimeras enligt följande:
  - a. Skjutning av grovkalibriga vapen av typen granatgevär 8,4 cm och granatkastare Id7 bör begränsas till det södra området. Omfattningen av användandet av dessa vapen under kvälls- och natttid bör minimeras.
  - b. Sprängningar med laddningsvikt som överstiger 125 g ska begränsas till det norra området under kvälls- och natttid. Undervattenssprängningar bör begränsas och endast tillåtas i området mellan Galterö och Stora Stårholmen.

- c. Skjutning med tung kulspruta 12,7mm bör begränsas till dagtid vardagar.
- 4) Tillståndet bör förenas med ett villkor som reglerar upplysningar till berörda och allmänheten. Avlysningstider bör även finnas tillgängligt på Internet. Inför större övningar, särskilt under helger, kvälls- och nattetid, bör kungörelse alltid ske i dagspress. Berörda boende bör informeras i god tid om övningar nattetid.
  - 5) Kontrollprogram bör tas fram med provtagning av föroreningar som sprids från skjutfältet.
  - 6) Planering av den årliga verksamheten bör ske i samråd med tillsynsmyndigheten och verksamheten bör i möjligaste mån undvikas i tidsperioden april-juni med hänsyn till det skyddsvärda fågellivet i området.”

Räddningstjänsten i Storgöteborg

Räddningstjänsten har inget att erinra.

Generalläkaren

Generalläkaren har lämnat följande synpunkter:

- 1) Risk för spridning och ev. sanering anser GL precis som verksamhetsutövaren vara en tillsynsfråga som inte hör till provningen.
- 2) Skjutning med Tksp 12,7 mm från båt stör betydligt mer än skjutning från land både i Södra och Norra området. Flest skjutningar bör därför ske från land om så är möjligt för övningarna.
- 3) Sprängning med 2 kg laddning stör väldigt många människor med väldigt höga värden. Ammunitionsförbrukningen på sid. 20 Kap 2 visar sprängning med max 125 g samt sprängning med max 2 kg. I kompletteringen till ansökan framkommer det att mer än hälften av de sprängningar som är mellan 126 g – 2 kg utförs med 1 kg sprängningar. Detta bör förtydligas i villkoren för verksamheten.
- 4) Försvarsmaktens förslag till villkor punkt 1.4 som gäller delegation till tillsynsmyndighet behöver preciseras med exempel på vad stora övningar innebär.
- 5) I övrigt anser GL att tyngdpunkten för yttrande från GL ligger på de föreslagna villkor som Länsstyrelsen upprättar och önskar därför vara remissinstans i framtagandet av dessa.

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet har bland annat framfört följande:

RAÄ har inga synpunkter att anföra med avseende på tillståndsprövningen enligt miljöbalken. RAÄ vill dock erinra om att St. Käsö – belägen centralt inom området – är skyddad som statligt byggnadsminne med ett skyddsområde som omfattar hela ön. Inom skyddsområdet får ytterligare bebyggelse eller ändringar av mark och vegetation inte tillkomma utan Riksantikvarieämbetets tillstånd. Området ska i sin helhet vårdas och hållas i sådant skick att dess karaktär inte förvanskas. RAÄ förutsätter att den verksamhet för vilken tillstånd nu söks inte innebär åtgärder i strid med skyddsföreskrifterna för byggnadsminnet.

Fiskeriverket

Fiskeriverket framför bland annat att besökare och fritidsfiskare måste upplysas om risken med oexploderad ammunition. Verket vill påpeka vikten av att minimera utsläppen av särskilt koppar, eftersom koppar är mycket giftigt för flera grupper av havsorganismer. Man bör överväga om vissa tider för undervattenssprängningar, även med små laddningar, kan undvikas under sådana tider på säsongen när fiskyngel ansamlas på grunda områden. Även tändkapslar på mindre än ett gram påverkar småfisk inom grunda områden på något tiotal kvadratmeter. Det är viktigt att undervattenssprängningar även fortsättningsvis utförs inom de utpekade och tidigare använda områdena så att inverkan på ålgräsområdena minimeras. Ålgräs som av någon anledning, även enstaka tillfälle med grumling eller sprängverkan, slås ut kan ha mycket svårt att återkolonisera området.

Per-Arne Hansson samt Ola Hansson och Karin Genemo

Protesterar mot skjutningarna på Rävholmen, eftersom det är landstigningsförbud vid skjutning och Rävholmen är en av de absolut största och finaste badöarna. Sanering av patroner och granater saknas.

Christer Carlsson m.fl.

Under perioden april-maj har sjöfågeln sin häckningstid och under oktober är det högsäsong för hummerfisket. CC efterlyser en bra dialog för att skapa ömsesidig förståelse och hänsyn. CC m fl. motsätter sig bestämt en handgranatbana på Käsö.

Leif Törnqvist m fl.

Yrkar i första hand att Länsstyrelsen avslår Försvarmaktens ansökan om tillstånd till skjutfält på Käsö 1:1 och i andra hand att Länsstyrelsen avvaktar med prövningen på grund av oklarheter i ägarförhållanden för ön.

Brännö Bys samfällighetsförening

Menar att samrådsprocessen har varit bristfällig och att det finns brister och oklarheter i samrådsunderlaget.

Donsö Bys samfällighetsförening och Styrsö Sörgårds skifteslag genom Advokatfirman Vinge KB

Yrkar att Länsstyrelsen ska avslå Försvarmaktens ansökan om tillstånd enligt 9:6 miljöbalken för att bibehålla och nyttja befintliga områden, särskilt med avseende på Stora Rävholmen, för skjutning med skarp och lös ammunition, handgranats- och sprängverksamhet samt övrig verksamhet. Vidare yrkas att Länsstyrelsen ska avslå Försvarmaktens begäran om att Länsstyrelsen överlåter till tillsynsmyndigheten att vid stora övningar fastställa villkor för verksamhet, som kan medföra överskridanden av i ansökan angivna ramar.

Markägarna framför bland annat att verksamheten och därmed störningarna kommer att öka i förhållande till nuvarande verksamhet. Städningen av ammunitionsrester mm på Stora Rävholmen sköts inte. Informationstavlan uppdateras sällan. Försvarmakten har inte redovisat någon alternativ lokali-

sering, och markägarna ifrågasätter behovet av skärgårdsskjutfältet på västkusten. Runt och på Stora Rävholmen finns många värden, dels fornlämnningar, värdefull ängs- och hagmark, ett rikt fågelliv, förekomst av knubbsäl, ett skyddat fisk- och musselvatten samt ålgräsängar. I Göteborgs skärgård finns också riksintresse för friluftsliv, kulturmiljövård och yrkesfiske. Markägarna ifrågasätter att området ska bedömas utgöra ett riksintresse för totalförsvaret.

Sökandens bemötande

Försvarmakten har bemött remissyttrandena och har bland annat framfört följande.

Generalläkaren

Tung kulspruta (TSK) 12,7 mm är ett av huvudvapnen för Marinen. En del grundläggande övningar kan bedrivas på land, men tillämpade övningar måste kunna bedrivas ombord på ett fartyg, eftersom förhållandena på en rörlig plattform är annorlunda än att stå på land. Skjutövningar från fartyg har begränsats till två områden som är mest lämpliga ur övningssynpunkt och för att minimera bullerstörningen. Båda områdena krävs för att kunna alternera utefter väderförhållanden och olika övningsscenarier.

Antalet sprängladdningar med vikt över 125 g upp till 2 kg är begränsat, och Försvarmakten bedömer att denna verksamhet, som även genomförts tidigare under många år, inte kommer att medföra oacceptabla bullerstörningar.

Göteborgs stad, Kommunstyrelsen

På Göteborgs skärgårdsskjutfält har det bedrivits verksamhet sedan 1940-talet. Omgivningspåverkan har varierat avsevärt mellan olika år beroende på olika utbildningsuppdrag för Försvarmakten samt varierande organisation. Ansökan anger en största yttre ram samt vissa särskilt angivna delramar för verksamheten. Verksamheten kommer dock att variera avsevärt mellan olika år även framgent. Det går inte att direkt anta att störningen kommer att bli ökad eller minskad i samband med en reglering, eftersom utnyttjandet av skjutområdena blir helt beroende av de utbildnings- och insatsuppdrag som Försvarmakten över tiden får av riksdagen och regeringen.

Påverkan på bebyggelseintressen får avgöras genom fortsatt samverkan i planprocessen i varje särskilt fall. Redovisningen av verksamhetens omgivningspåverkan i planhänseende kommer att avse ett område där Försvarmakten och Fortifikationsverket som fastighetsförvaltande myndighet ska lämna synpunkter på exploateringsföretag. Försvarmakten ser inte att bebyggelserestriktioner i anledning av den sökta verksamheten blir mer omfattande än de varit tidigare.

Göteborgs stad, Miljönämnden

Övningar måste kunna genomföras både på vardagar och helger samt vid olika tidpunkter på dygnet för att få optimala utbildningsförhållanden. Väderförhållanden samt ljus och mörker kan vara avgörande för vissa utbild-

ningsmoment. I Försvarsmakten ingår även Hemvärnet där personalen oftast endast är tillgängliga på helger.

Försvarsmakten känner inte till några fastställda riktvärden inomhus avseende skottbullen. Omfattningen av den mest bullrande verksamheten är inte sådan att särskilda bullerdämpande åtgärder i bostäder är behövliga. Sådana skyddsåtgärder har vid prövningen inte heller ansetts behövliga vid något annat skjutfält i landet. Bedömningen av störningsrisker måste relateras till varje delområde, som var för sig påverkar olika områden på omgivande öar. Försvarsmakten vill här även särskilt hänvisa till 2 kap 7 § miljöbalken i fråga om intresseavvägning, samt till riksdagens beslut i anledning av prop. 1993/04:215, Handlingsplan mot buller (bet. 1993/94:JoU31). I propositionen anges bl.a. följande på sid 40, sjunde stycket:

Det finns ett övergripande samhällsintresse av att Försvarsmakten effektivt bl.a. kan utbilda och öva krigsförband i fred. Buller är därför ett område där, enligt regeringen mening, toleransen måste vara högre i förhållande till det militära försvaret än i förhållande till annan verksamhet i samhället. I det fortsatta arbetet med att begränsa buller från militär verksamhet är det nödvändigt att detta beaktas.

I regeringens beslut 1998 om riktvärden för grovkalibriga vapen anges att om riktvärden överskrids ska skjutning kvälls- och nattetid begränsas. Sådana begränsningar framgår bl.a. av Försvarsmaktens förslag till villkor för verksamheten.

Förslag till delegation till tillsynsmyndigheten avser internationella samövningar och nationella slutövningar för stora samövade marina enheter. Syftet med delegationen är att undvika att den totala ramen för verksamheten tas till i onödan eftersom dessa typer av övningar och dess omfattning nu är svårbedömda.

Försvarsmakten har ett behov av att nyttja både södra och norra området för att skjuta med grovkalibrig ammunition till 8,4 cm GRG och granatkastare vid övning av flera förbandsenheter samtidigt. Övningarna planeras så att hänsyn i så stor utsträckning som möjligt tas till eventuella bullerstörningar. Antalet dagar och skott är redan starkt begränsade för 8,4 cm GRG i det södra området med hänsyn till bullerpåverkan.

För att uppfylla utbildningskraven krävs att övningar med tung kulspruta 12,7 mm kan genomföras både dag- och kvällstid, med varierande ljusförhållanden. Den yttre ramen under mer känslig tid, högst 5 helgdagar varav 2 kvällar, utgör minimibehov när denna verksamhet övas i området.

Försvarsmakten är positiv till att övningar som kan innebära vissa inskränkningar för allmänheten kommuniceras på lämpligt sätt. Detta bör dock inte regleras genom villkor i tillståndet utan överlåtas till Generalläkaren att besluta om inom ramen för tillsyn och egenkontroll. Detta ger större flexibilitet beträffande formerna för information.

Sammanfattning av kommentarer till miljönämndens synpunkter

- 1) Försvarsmakten delar uppfattningen om vad som ska omfattas av tillståndet med undantag av internationella och nationella samövningar.
- 2) Försvarsmakten delar inte uppfattningen att det saknas tillräckligt underlag för att fastställa slutliga villkor. Eftersom det är fråga om en befintlig verksamhet som pågått med variationer under mer än 50 år saknas anledning att särskilt utreda bullerutbredningen enligt förslaget. Socialstyrelsens allmänna råd är generellt utformat, angett i dBF, och kan därmed inte jämföras med riktvärden för skottbullen, som anges i dBAmpulse för finkalibrig ammunition och dBCLx för grovkalibrig ammunition och sprängning. Det saknas riktvärden för skottbullen inomhus. Omfattningen och begränsningen av maximalt nyttjande av 12,7 mm tung kulspruta är redan särskilt redovisad i Kap 2 Verksamhetsbeskrivning, punkterna 5.1.3 – 5.1.8, sid 21 – 22.
- 3) Försvarsmakten delar inte förslaget till begränsningar av verksamhet med 8,4 cm granatgevär, granatkastare, 12,7 mm kulspruta och sprängning.
- 4) Försvarsmakten delar inte förslaget om särskilt villkor beträffande information till berörda och allmänheten.
- 5) Frågorna under 5 och 6 omfattas av tillsyn och egenkontroll och regleras mellan Generalläkaren och Försvarsmakten och bör inte fastställas i villkor.

Fiskeriverket

Försvarsmakten kommer att beakta Fiskeriverkets synpunkter inom ramen för egenkontrollen av verksamheten. Undervattenssprängningar genomförs på en plats mellan Galterö och Stora Stårholmen där denna verksamhet genomförts även tidigare, och där skador redan uppstått. Detta innebär att denna typ av verksamhet begränsas geografiskt jämfört med tidigare, när verksamheten skedde även vid andra öar i Södra skärgården.

Riksantikvarieämbetet

Försvarsmakten och Fortifikationsverket är medvetna om de särskilda regler som gäller byggnadsminnet Käsö.

Donsö Bys samfällighetsförening och Styrsö Sörgårds skifteslag genom Advokatfirman Vinge KB

Försvarsmakten bestrider yrkandet om avslag.

Försvarsmakten bestrider att avstädning av området generellt missköts på sätt som påstås i inlagan, eller att försiktighetsprincipen inte tillämpats. I fråga om 16 kap 6 § miljöbalken kan enbart konstateras att denna inte är tillämplig, eftersom det inte finns något tidigare tillstånd för verksamhet. Varje nyttjare ska omhänderta eventuellt avfall inklusive ammunitionsskrot. Som en del av egenkontrollen avstädas årligen hela skärgårdsskjutfältet. Detta genomförs enligt nya och förbättrade rutiner från 2009. En information ges årligen till Donsö bys samfällighetsförening och Styrsö Sörgårds

skifteslag som är markägare på Stora Rävholmen, som då får tillfälle lämna sin uppfattning om avstädningsen på ön.

Lokaliseringen har motiverats i såväl ansökan som komplettering av denna. Det finns ett behov av ett skjutområde för marina förband för skarpskjutning även på västkusten som komplement till skjutområdena i Stockholms och Blekinge skärgårdar. Det saknas andra alternativ på västkusten.

Försvarmakten ska i egenskap av sektormyndighet för totalförsvarets militära del enligt 2 § förordningen (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden m.m. lämna underlag till länsstyrelserna om de områden som av myndigheten anses utgöra område av riksintresse enligt 3 kap 9 § andra stycket miljöbalken. Det torde knappast vara någon annan än Försvarmakten som kan bedöma om ett område är ett militärt skjutfält. I frågan om upplåtelseavtalen konstaterar Försvarmakten att upplåtelsen skett för att bl.a. kunna genomföra övningar med fordon och trupp.

Brännö Bys samfällighetsförening

Försvarmakten delar inte bysamfällighetens uppfattning att samrådet varit bristfälligt.

Leif Törnqvist, Ulrica Bränning, Sylve Törnqvist

Fortifikationsverket har överklagat en nyligen meddelad dom i Hovrätten för Västra Sverige angående bättre rätt till fastigheten Käsö 1:1, med yrkande att målet efter prövningstillstånd måtte avgöras av Högsta domstolen. Staten hävdar därvid fortfarande äganderätten till fastigheten och yrkar ändring av hovrättens dom. Samtliga byggnader och anläggningar på ön tillhör staten. Frågan om äganderättstvisten har ingen koppling till förevarande prövning av Försvarmaktens verksamhet. Även om hovrättens bedömning i frågan om bättre rätt till fastigheten skulle stå fast kvarstår Försvarmaktens behov av att fortsatt nyttja Käsö enligt ansökan. Det saknas anledning såväl att avslå ansökan som att vilandeförklara ärendet enligt framställda yrkanden.

Christer Carlsson m.fl.

Försvarmakten noterar synpunkterna och överväger placeringen av handgranatbana på Käsö.

Per-Arne Hansson samt Ola Hansson och Karin Genemo

Fortifikationsverket arrenderar marken för att bedriva militär övning. Försvarmakten anser att det är mycket positivt att ön betas av får och naturligtvis måste erforderlig hänsyn tas från Försvarmaktens sida så att dessa inte kommer till skada.

Kompletterande yttranden

Donsö Bys samfällighetsförening och Styrsö Sörgårds skifteslag genom Advokatfirman Vinge KB

Markägarna yrkar i första hand att Länsstyrelsen avslår Försvarsmaktens ansökan om tillstånd.

I andra hand yrkas att Stora Rävholmen undantas och utgår från området för skjutfältet.

För det fall Länsstyrelsen ändå meddelar tillstånd yrkas, utöver de begränsningar som framgår av Försvarsmaktens ansökan, att villkor meddelas i linje med följande:

1. Verksamhet får ej bedrivas under perioden maj – augusti. Vidare får verksamhet inte heller bedrivas under premiärveckan för hummerfiske.
2. Om verksamhet trots allt medges under maj – augusti, ska den av Försvarsmakten föreslagna semesterperioden utökas till att avse alla veckoslut från mitten av juni till mitten av augusti från fredag kl. 16.00 till måndag kl. 09.00.
3. De i ansökan (avsnitt 5.1.1) definierade kalenderdygnen ändras på följande vis:
  - Vardag 09.00 – 17.00
  - Vardag kväll 17.00 – 22.00
  - Verksamhet får inte bedrivas nattetid efter kl. 22.00.
4. Avstädning av området ska ske före den 15 juni varje år.

Markägarna avstyrker Försvarsmaktens begäran att Länsstyrelsen delegerar till tillsynsmyndighet att fastställa villkor för verksamhet som kan medföra överskridanden av de i ansökan angivna ramarna i samband med stora övningar.

Markägarna yrkar slutligen att verkställighetsförordnande inte meddelas.

Till grund för markägarnas yrkanden vidhålls vad som har anförts tidigare. Dessutom vill markägarna bland annat särskilt framhålla Stora Rävholmens stora värde för friluftslivet, närheten till Natura 2000-området och naturreservatet för Vrångöskärgården och dess klassning som riksintresse för rörligt friluftsliv, kulturmiljövård och yrkesfiske. Såväl den sökta verksamheten som den vid det offentliga mötet nämnda farliga verksamheten innebär restriktioner för besökanden. Även kvarlämnade ammunitionsrester och granatsplitter innebär hinder.

Slutligen anser markägarna att om ett tillstånd lämnas måste tillsynsmyndigheten erinras om att se till att det i kontrollprogrammet uppställs krav på hur allmänheten informeras om planerade övningar.

Brännö Bys samfällighetsförening

Brännö Bys samfällighetsförening menar att de naturförhållanden, djurliv och befolkningstryck, som framförts av Donsö Bys samfällighetsförening och Styrös Sörgårds skifteslag, är mycket likt de förhållanden som råder vid de övriga områdena som omfattas av Försvarsmaktens ansökan. Brännö Bys samfällighetsförening ansluter sig därför till föreningarnas på Donsö och Styrös synpunkter med tillägget att de också ska innefatta omgivningarna till Känsö, Stora Stårholmen och Galteröhuvud. Brännö Bys samfällighets-

förening hemställer också att Länsstyrelsen inte medger någon ökad verksamhet jämfört med vad som förevarit under senare år.

Sökandens bemötande

Försvarsmakten har svarat att de bestrider motparternas yrkande. Stora Rävholmen har under mer än 50 år arrenderats av staten för försvarsändamål. Natura 2000-området har tidigare utnyttjats som skjutfält, vilket inte har hindrat att det fortfarande har sådan natur att skyddsvärde föreligger. Avstädning efter övningar är en avtalsfråga mellan parterna, där Försvarsmakten måste klara av sina avtalsenliga förpliktelser. Frågan om information innan övningarna är att betrakta som en tillsynsfråga.

Försvarsmakten har gjort en rättelse av felsummering i ansökan. Antalet finkalibriga skott ska vara högst 1 325 000 stycken och antalet handgranater, sprängladdningar, robotar mm ska vara högst 1 745 stycken.

Försvarsmakten har den 18 mars 2010 ändrat sitt yrkande på så sätt att de önskar lägga samman antalet helgdagar för Käsö, Galterö och Stora Stårholmen till sammanlagt 15 per år att nyttja efter behov.

Länsstyrelsens yttrande med förslag till beslut

Miljökonsekvensbeskrivningen

Miljökonsekvensbeskrivningen bedöms uppfylla kraven på vad en sådan beskrivning ska innehålla enligt 6 kap. miljöbalken. Den identifierar och beskriver de för prövningen relevanta effekterna av verksamheten och möjliggör en samlad bedömning av verksamhetens effekter på människors hälsa och miljö. Samråd har skett med myndigheter, organisationer och allmänhet dels 2002 och 2003 och dels 2006 och 2008. Samråden finns redovisade i ansökan. Miljökonsekvensbeskrivningen kan därför godkännas.

Lokaliseringen

Militär verksamhet har pågått i området sedan 1940. Verksamheten är inte tillståndsprövad tidigare. I översiktsplanen för Göteborg pekas området ut som ett område som ska utnyttjas för militär övningsverksamhet och för rekreation. Översiktsplanen medger även en viss bebyggelse på bland annat Styrös norra del. Dessa planer kan eventuellt komma i konflikt med bullerutbredningen från skjutövningar på Lilla Rävholmen eller Käsö. Även på Brännö finns möjliga utbyggnadsområden, men störningar från skjutfältet förväntas inte på grund av avståndet.

Förordnanden

Vrångöskärgården är skyddad som Natura 2000-område och naturreservat. Knubbsäl, tumlare och flera fågelarter anges som grund för skyddet. Den södra gränsen för skjutfältet överlappar marginellt den norra gränsen för

Natura 2000-området. Vid meddelande av beslut som kan påverka miljön i ett Natura 2000-område ska enligt 19 § Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. särskilt bevakas att en gynnsam bevarandestatus upprätthålls för de livsmiljöer och arter som behöver skyddas i området.

Alla öar och skär inom övningsområdet omfattas i sin helhet av strandskydd. Enligt miljöbalken (7 kap 17 § i dess lydelse före 1.7 2009) gäller dock inte förbudet anläggningar eller anordningar som omfattas av ett annat tillstånd enligt miljöbalken. Syftet med strandskyddet ska dock beaktas vid tillståndsprövningen av skjutfältet.

Området väster om Käsö och Rävholmarna är skyddat enligt förordningen (SFS 2001:554) om miljö kvalitetsnormer för fisk och musselvatten.

På Käsö är all äldre bebyggelse skyddad som statligt byggnadsminne. På de flesta av öarna finns fornminnen som är skyddade enligt kulturminneslagen. Stora och Lilla Rävholmen, Käsö, Tunneskären, Stora Stårholmen och Galterö ingår i av Länsstyrelsen utpekade områden med särskilt värdefull fornlämningsmiljö.

Riksintressen

Samtliga öar inom skjutfältet ingår i riksintresse för totalförsvaret.

Riksintresset för naturvård omfattar Galterö och Stora Stårholmen.

Riksintresset för kulturmiljövården omfattar hela Göteborgs skärgårdsskjutfält.

Riksintresset för friluftslivet omfattar hela Göteborgs skärgård.

De större farlederna genom området utgör riksintresse för sjöfarten.

Vattnen utanför Lökholmen, Måvholmen, Stora och Lilla Rävholmen samt Tunneskären utgör riksintresse för yrkesfisket.

Riksintresse med särskilda hushållningsbestämmelser omfattar hela Bohuskusten.

Enligt 3 kap 10 § miljöbalken ska, när ett område är av riksintresse för flera oförenliga ändamål, det ändamål som främjar en långsiktig hushållning ges företräde. Om området behövs för totalförsvaret ska försvarsintresset ges företräde. Av ansökan framgår inte några förslag till hur avvägningar mellan de olika riksintressena skulle kunna göras för att mildra negativa konsekvenser av skjutfältet.

Alternativ lokalisering

Försvarsmakten har inte angivit någon alternativ lokalisering. Motiveringen är att området är det enda tillgängliga, som har de förutsättningar som krävs för den marina utbildnings- och övningsverksamheten på västkusten. Marina förband övar också i östra och södra Sverige. De olika skärgårdstyperna har olika förutsättningar avseende terräng-, vatten-, djup- och navigationsförhållanden. Övningar behöver därför kunna genomföras i alla typer av områden. Syftet är att effektivt kunna försvara och skydda viktiga kustnära intressen

runt om i landet, till exempel stora hamnar. Området vid Göteborg har också utnyttjats för liknande övningar under mer än femtio år.

Länsstyrelsen anser att det är ett betydande allmänt intresse att det finns möjlighet för Försvarsmakten att öva även på västkusten. Frågan är då om det är troligt att det finns en annan lämplig plats längs kusten som skulle innebära mindre störningar. Länsstyrelsen menar att det skulle vara mycket svårt att inrätta ett nytt område som skjutfält med hänsyn till boende och natur- och friluftsintressen längs västkusten norr om Göteborg. Söder om Göteborg saknas i stor utsträckning skärgård.

Vid en avvägning mellan de delvis oförenliga riksintressena ska enligt 3 kap 10 § miljöbalken försvarsintresset ges företräde. Med hänsyn till de krav som Försvarsmakten har på ett skjutfält på västkusten och de uppenbara svårigheterna att finna en likartad eller bättre plats för verksamheten anser Länsstyrelsen att lokaliseringsutredningen kan godtas och att tillstånd bör lämnas för skjutfältet inom det område som framgår av ansökan.

Tillståndets omfattning

Den sökta verksamheten är avsevärt större än den verksamhet som pågått under de senaste åren. Även om det tidigare har varit större verksamhet kan man förmoda att närboende har vant sig vid de förhållanden som gällt under senare tid. Frågan är då vilken avvägning som ska göras mellan totalförsvarets intressen och närboende och besökare. Regeringen har i proposition 1996/97:53, Infrastruktur för framtida transporter, uttalat att det är ett övergripande samhällsintresse att Försvarsmakten effektivt kan utbilda och öva krigsförband i fred och att därför toleransen mot buller från militär verksamhet bör vara högre än från annan verksamhet i landet. Länsstyrelsen anser att Försvarsmakten har gjort en realistisk bedömning av behovet av skjutdagar och antalet skott. Länsstyrelsen avstår därför från att föreslå begränsning av verksamheten genom att minska antalet dagar eller skott. Det vore dock önskvärt att de mest bullrande vapnen används i mindre omfattning och att helgdagar, kvällar och nätter undviks i möjligaste mån. Det är också viktigt att inför särskild störande övningar informera närboende i god tid.

Försvarsmakten har ansökt om att Generalläkaren ska kunna fastställa villkor för verksamhet som tillfälligt kan medföra överskridanden av ramarna för verksamheten. Det handlar om stora nationella och internationella försvarsövningar samt oförutsedda övningar inför internationella insatser. I ansökan saknas underlag som visar hur ofta detta skulle kunna ske och vilken omfattning i dagar och antal skott som det kan röra sig om. Länsstyrelsen inser att sådan verksamhet inte alltid kan styras av Försvarsmakten och att det därför är svårt att begränsa den. Länsstyrelsen anser dock att denna verksamhet ska omfattas av samma begränsningar i tid, dvs. påsk, sommar, hummerpremiär och jul, som övrig verksamhet för att värna friluftsliv och närboende samt djurliv.

Skärgårdsskjutfältet ligger inom ett område som är mycket omtyckt som friluftsområde för boende i närheten och i övriga Göteborg och för turister. I Göteborgs översiktsplan är området utpekad som ett område som ska utnyttjas för militär övningsverksamhet och rekreation. Området är klassat som riksintresse för friluftslivet. I synnerhet sommartid är det välbesökt för bad och båtliv. Det är därför motiverat att införa begränsningar i skjutfältsverksamheten under denna tid. Skjutning och sprängning eller annan verksamhet som innebär tillträdesförbud till öarna bör därför inte få förekomma från och med 1 juni till och med 15 augusti. Även tiden vid jul bör förlängas i förhållande till ansökan med hänsyn till de närboende. Skjut- och sprängverksamhet får därför inte bedrivas under tiden 23 december kl 17.00 till 7 januari kl 07.00.

Av ansökan framgår att övningsverksamhet ska undvikas vid premiären för hummerfisket. Detta bör förtydligas till att skjutverksamhet inte ska få förekomma från och med dagen för hummerpremiären och den följande veckan. Hummerpremiären infaller första måndagen efter den 20 september.

Skjutning med tung kulspruta från båt är den verksamhet som riskerar att störa flest personer. Skjutning från båt i det norra området medför att ca 1900 personer utsätts för ljudnivåer som överstiger riktvärdet 65 dBA, som gäller dagtid. Skjutning i det södra området medför att ca 2800 personer utsätts för ljudnivåer över riktvärdet. Ansökan omfattar bland annat skjutning med tung kulspruta 7 kvällar per år i det norra området och 5 kvällar i det södra området. Kvällstid är riktvärdet 60 dB. Det innebär att drygt 4100 personer i det norra området och drygt 4000 personer i det södra området utsätts för ljudnivåer som överstiger riktvärdet kvällstid. Inga nattskjutningar med tung kulspruta ingår i ansökan. Bland annat miljönämnden i Göteborgs stad har framfört att sådan skjutning bör begränsas till dagtid vardagar. Försvarsmakten har i sitt bemötande svarat att tung kulspruta är ett av huvudvapnen för Marinen och att tillämpade övningar ombord på fartyg måste kunna bedrivas. Länsstyrelsen bedömer att antalet sökta helgdagar och kvällar per år är av så liten omfattning att det inte är motiverat att förbjuda dessa. Om möjligt bör dock skjutning med tung kulspruta från båt undvikas under dessa tider.

Även sprängning av stora laddningar, 1-2 kg, innebär att många människor utsätts för höga ljudnivåer. Enligt ansökan är det stor skillnad om sprängningarna sker i det norra området eller i det södra. Sprängning av 1 respektive 2 kg i det norra området medför inte att någon person utsätts för ljudnivåer som överskrider riktvärdet 95 dBC. Sprängning i det södra området medför däremot att knappt 400 respektive drygt 1500 personer utsätts för ljudnivåer över riktvärdet. Sprängning av laddningar på 1-2 kg bör därför inte få ske på Lilla och Stora Rävholmen, utan endast i det norra området. Sprängladdningar om mer än 2 kg omfattas inte av tillståndet.

Försvarsmakten har meddelat att de önskar få möjlighet att lägga samman antalet skjutdagar på helger för de norra öarna, Galterö, Stora Stårholmen

och Käsö. I stället för 5 dagar per område under dagtid och 2, 5 respektive 3 kvällar och nätter yrkar Försvarsmakten att få sammanlagt 15 helgdagar dagtid, 10 helgdagskvällar och 10 helgdagsnätter. Länsstyrelsen bedömer att bullerpåverkan är likartad och anser att detta yrkande kan bifallas.

Sprängning av sprängladdningar överstigande 125 g bör endast få ske på plats med effektiva naturliga eller anlagda bullerskydd.

En ny handgranatbana på Käsö bedöms inte medföra någon stor påverkan från bullersynpunkt. Enligt Försvarsmakten skulle en handgranatbana på till exempel Galterö orsaka större bullerpåverkan. Den närmare utformningen inklusive bullerskydd bör redovisas i en anmälan till tillsynsmyndigheten. Det kan också krävas tillstånd från Riksantikvarieämbetet.

Undervattenssprängningar kommer enligt ansökan endast att ske i sundet mellan Galterö och Stora Stårholmen enligt bilagd karta. Huvuddelen av sprängningarna sker med 125 g laddning och största förekommande laddning är 2 kg. Området har använts för sprängning under lång tid, och bland annat ålgräsförekomst saknas. Av hänsyn till påverkan på fisk och andra vattenlevande djur bör sprängningar inte få ske under tiden 1 juni till 15 augusti. Sprängningar bör dessutom undvikas under perioden 1 april till 1 juni och 15 augusti till 30 augusti. Om sprängning ändå måste ske under denna tid ska skyddsåtgärder vidtas för att skrämma bort fisken. Företrädesvis ska luftbubbelridåer och repellerande ljudsignaler, infraljud 5-10 Hz, användas i enlighet med FOI-rapport 1193-SE, ISSN 1650-1942, Miljöeffekter av undervattenssprängningar. Metoder för bortskrämning och hur kontroll ska ske av vilken effekt det får, bör redovisas till tillsynsmyndigheten i kontrollprogrammet.

Området väster om Käsö och Rävholmarna är skyddat musselvatten enligt Länsstyrelsens beslut 2007-07-05 (Västra Götalands läns författningssamling, 14 FS 2007:554) där miljökvalitetsnormerna angivna i SFS 2001:554 gäller. Normerna gäller bland annat ett antal uppräknade metaller, bland annat bly, koppar och zink. Koncentration av dessa metaller får inte överstiga en skadlig nivå i musslorna. Regeringen beslutade 2006 angående Ravlunda skjutfält att Försvarsmakten skulle utreda halter av bly och koppar i mark och havsbotten vid målområden samt i yt- och grundvatten. Enligt redovisningen 2009-06-30 var det låga halter nära bakgrundsnivån av tungmetaller inom skjutfältet och i havssediment, utom i några begränsade områden på land som utgjort målområde under drygt 50 år. Av den här aktuella ansökan framgår inte om det har gjorts några liknande undersökningar inom Göteborgs skärgårdsskjutfält. Länsstyrelsen anser att tillsynsmyndigheten vid behov bör bestämma att sådana undersökningar ska utföras och besluta om sanering av mark och sediment.

Av ansökan framgår att spridning av bly från finkalibrig ammunition vid fullt utnyttjande av tillståndet beräknas uppgå till drygt 2000 kg per år. Ammunitionen till Ak5 är blyfri medan ammunitionen till bland annat Ak4 innehåller bly. Försvarsmakten har inte angett någon tidplan för övergång

till blyfri ammunition utan hänvisat till att det inte finns något förbud. Länsstyrelsen anser att även om avvecklingen av bly inte är uttryckligen reglerad i lag framgår det av hänsynsreglerna i 2 kap 3 och 4 §§ miljöbalken att begränsningar och försiktighetsmått ska vidtas liksom att man ska undvika att använda kemiska produkter som kan ersättas med mindre farliga produkter. Försvarsmakten bör redovisa till tillsynsmyndigheten hur blyammunition på sikt ska kunna avvecklas.

Såväl fåglar som sälar påverkas av skjutfältet. Fågellivet på Galterö har pekats ut av Länsstyrelsen som särskilt intressant och skyddsvärt. Perioden april till juni är särskilt känslig, liksom en period i augusti då sälarna byter päls. Från naturvårdssynpunkt är det önskvärt att begränsa verksamheten under dessa tider. I ansökan görs bedömningen att djurlivet har anpassat sig under den tid skjutfältet har använts. Den sökta verksamheten är dock avsevärt mycket större än den verksamhet som har bedrivits de senaste åren. Verksamheten kan också påverka det intilliggande Natura-2000-området. Länsstyrelsen anser att sälarna bör skyddas under den mest känsliga perioden då de får ungar. Skjutning och sprängning bör därför inte få ske under perioden 1 juni till den 15 augusti. Skjutning och sprängning bör dessutom undvikas på Galterö under perioden 1 april till 1 juni av hänsyn till fågellivet. Uppföljning eller undersökningar kan göras inom ramen för kontrollprogrammet.

Försvarsmakten bedriver så kallad farlig verksamhet som innebär tillträdesförbud till öarna. Försvarsmakten har meddelat att omfattningen är omkring 10 dagar per år. Farlig verksamhet med tillträdesförbud bör inte få ske under perioden 1 juni till och med den 15 augusti.

Sökanden har begärt att beslutet ska gälla omedelbart även om det överklagas. Länsstyrelsen anser dock att verksamheten påverkar så många människor och riksintressen att det är rimligt att beslutet inte gäller förrän det har vunnit laga kraft. Verkställighet bör därför inte medges.

Sammanfattning

Länsstyrelsen anser med hänsyn till de särskilda krav som gäller för ett skjutfält på västkusten att det inte finns något område som är bättre lämpat för ett skjutfält inom regionen. Området i Göteborgs södra skärgård omfattas av flera olika riksintressen men vid en avvägning mellan olika riksintressen ska totalförsvaret ges företräde. Övningsverksamhet i skiftande omfattning har förekommit på platsen under mer än 40 år. Det vore mycket svårt att inrätta ett nytt område som skärgårdsskjutfält på västkusten med hänsyn till boende och de naturvårds- och friluftsintrössen som finns i området. Verksamheten uppfyller därför de krav på lokaliseringsutredning som anges i miljöbalken och tillstånd ska därför lämnas till ett skjutfält med den omfattning som framgår av ansökan.

Verksamheten medför betydande störningar för många boende i och i närheten av Göteborgs södra skärgård. Skjutfältet angränsar också till ett Natura 2000-område som syftar till att skydda knubbsäl, tumlare och vissa fågelarter. För att beakta dessa skyddsintressen bör i särskilda villkor föreskrivas att i första hand de tider då verksamhet får förekomma ska begränsas mer än vad Försvarsmakten har åtagit sig.

Länsstyrelsen godtar det antal dagar och skott som anges i ansökan. Likaså accepterar Länsstyrelsen att tillsynsmyndigheten får möjlighet att besluta om villkor för viss verksamhet som tillfälligt kan medföra överskridande av antalet dagar och skott. Det gäller stora nationella och internationella övningar samt oförutsedda övningar inför internationella insatser.

Påverkan på friluftslivet och djurlivet är störst sommartid. Länsstyrelsen anser därför att skjutning och sprängning ska vara förbjuden under perioden från och med den 1 juni till och med den 15 augusti. Sådan verksamhet bör inte heller få ske under påsk, första veckan efter hummerpremiären och under perioden 23 december till och med den 6 januari. Undantag får göras för sprängning av oexploderad ammunition.

Skjutning med tung kulspruta från båt är den verksamhet som riskerar att störa flest människor. Verksamheten är dock begränsad till 20 vardagar i den södra respektive den norra delen av skjutfältet och till ett fåtal helgdagar och kvällar. Försvarsmakten anger att sådana övningar är av stor vikt. Länsstyrelsen föreslår därför inte någon begränsning utöver vad Försvarsmakten själva har åtagit sig.

Sprängning av laddningar om 1-2 kg i det södra området ger större störningar än om det sker i det norra området. Länsstyrelsen anser därför att sådana sprängningar endast får ske i den norra delen av skjutfältet. Sprängning av laddningar som överstiger 125 gram bör dessutom endast få ske på plats med effektiva naturliga eller anlagda bullerskydd.

Länsstyrelsen godtar att en handgranatbana anläggs på Känso. Det kan dock krävas tillstånd från Riksantikvarieämbetet.

Undervattenssprängningar får endast ske mellan Galterö och Stora Stårholmen. Skyddsåtgärder ska vidtas för att skrämja bort fisk.

Inkomna synpunkter på Länsstyrelsens yttrande

Försvarsmakten

Villkor 3. Texten "...eller annan verksamhet som begränsar tillträdet till öarna..." är otydlig vid tillämpning av villkoret. Försvarsmakten ifrågasätter om tillträde lagligen kan regleras med villkor enligt miljöbalken. Försvarsmakten vill här särskilt hänvisa till regeringens beslut 2006-11-02 beträffande överklagande av tillståndsbeslut för Villingbergs skjutfält i Örebro län. Regeringen upphävde på förslag från miljödomstolen provotidsförord-

nandet med följande motivering "När det gäller tillgängligheten till ett skjutfält regleras detta i lagen (1990:217) om skydd för samhällsviktiga anläggningar m.m. och bör inte regleras i ett beslut om tillstånd till miljöfarlig verksamhet." Försvarmakten anser därför att den ovan angivna texten i beslutsförslaget skall utgå.

Begränsningen av verksamheten redan från den 1 juni bedöms få allvarliga konsekvenser och bör därför ändras till att i stället börja gälla från midsommarafton, eller i vart fall från den 15 juni.

Det är också av vital betydelse att samma undantag som angetts i villkorspunkten 2 även anges i villkorspunkten 3. Undantaget bedöms utnyttjas sällan, men är väsentligt när just internationella övningar som beslutas på regeringsnivå eller oförutsedda övningar inför internationella insatser behöver kunna genomföras.

Villkor 7. Det är av vital betydelse att samma undantag som angetts i villkorspunkten 2 även anges i villkorspunkten 7. Undantaget bedöms utnyttjas sällan, men är väsentligt när just internationella övningar som beslutas på regeringsnivå eller oförutsedda övningar inför internationella insatser behöver kunna genomföras.

Generalläkaren

Generalläkaren, som är tillsynsmyndighet för Försvarmaktens verksamheter, anser att i villkor 2 om stora övningar bör texten kompletteras att anmälan ska ges in *och behandlats* av tillsynsmyndigheten innan verksamheten får bedrivas. Villkor 5 om att sprängningar ska utföras på plats "med effektiva och naturliga bullerskydd" inte är ett mätbart villkor som gör uppföljningen svår för verksamhetsutövaren och tillsynsmyndigheten. Generalläkaren anser att det är en god tanke bakom villkoret men att det behöver preciseras alternativt att villkoret stryks. I övrigt har Generalläkaren inget att tillägga.

Göteborgs stad, kommunstyrelsen

Kommunstyrelsen har tidigare yttrat sig över Försvarmaktens ansökan och preciserade stadens yttrande vid det offentliga sammanträdet i november 2009 då det framfördes att bullernivåerna inte får bli sådana att försvarets intressen var i konflikt med översiktsplanen. I beslutsförslaget föreslås nu villkor som inte tillgodoser stadens intressen mer än marginellt. Men inte heller Försvarmakten har fått sina yrkanden fullt tillgodosedda eftersom länsstyrelsen föreslår att skjutningarna begränsas under tiden 1 juni t.o.m. 15 augusti och vid hummerpremiären. Det ska inte heller tillåtas tunga laddningar på 1-2 kg på Lilla och Stora Rävholmen.

Staden tycker dessa begränsningar är bra och nödvändiga, men att de inte räcker. Om Försvarmaktens önskemål på 115 skjutdagar accepteras innebär det att nästan varannan dag vår, höst och vinter kommer skjutning att kunna ske med i genomsnitt över 10 000 skott. Staden vidhåller de yrkanden som redovisades vid miljöprövningsdelegationens offentliga möte den 9 novem-

ber 2009. Länsstyrelsen förslag till villkor innebär att riktvärden kommer att överskridas vid bostäder samt i friluftsområden. Staden anser att om inte riktvärden kan uppnås bör sådan verksamhet förläggas till dagtid vardagar. Den verksamhet som troligen kommer att störa mest är skjutning med tung kulspruta från båt. Skjutning med tung kulspruta görs dock inte nattetid vilket är positivt. Vid skjutning på natten överskrids riktvärden med AK4 och AK5.

Otydlighet om riksintresset. En allvarlig brist i villkorsförslaget och i länsstyrelsens analys är att konsekvenserna för bebyggelseplaneringen inte kan avläsas tydligt. Staden anser att Försvarmaktens inställning enligt deras bemötande av stadens invändningar mot ansökan är otillfredsställande och hindrande för en nödvändig framtida bebyggelseutveckling. Försvarmakten anser att påverkan på bebyggelseintressen får avgöras genom fortsatt samverkan i planprocessen i varje särskilt fall och att bebyggelserestriktioner inte blir mer omfattande än de varit tidigare. Detta rimmar inte med länsstyrelsens yttrande som fastslår att "den sökta verksamheten är avsevärt större än den som pågått under de senaste åren". Det är också först på senare år som vi har bullervärden och begränsningsvärden som styr bebyggelseutvecklingen, varför äldre bedömningar inte kan användas för framtida bebyggelse. Å andra sidan skriver länsstyrelsen att "även på Brännö finns möjliga utbyggnadsområden, men störningar från skjutfältet förväntas inte på grund av avståndet". Detta stämmer inte med diskussionerna om utbyggnadsområdena på Brännö som fördes under arbetet med den fördjupade översiktsplanen för Brännö, då länsstyrelsen såg bullret som besvärande.

För den framtida planeringen och för att fastighetsägare ska kunna i förväg veta om en bebyggelse strider mot riksintresset, måste därför gränsen för militärens riksintresse tydliggöras. Det är inte acceptabelt, att när planen ställs ut eller då bygglov beviljats, få besked om att åtgärden inte kan accepteras ur riksintressesynpunkt. Om det är så att Försvarmakten inte ser "att bebyggelserestriktioner i anledning av den sökta verksamheten blir mer omfattande än de varit tidigare" så kan rimligen de gränser som Staden hävdar kunna fastställas.

Stadsdelsnämnden i Göteborg Södra Skärgården

Stadsdelsnämnden finner att det ur flera synvinklar är olämpligt med ett skjutfält i Göteborgs södra skärgård. Skärgården en levande miljö med en stor bofast befolkning året runt som berörs av skjutövningar. Det är också ett område med särskilt stora värden i naturvård, friluftsliv, landskapsbild och kulturlandskap som har gjort att det klassats som riksintresse för friluftslivet. Nämnden anser att de övningar som anses oundgängliga ur försvarssynpunkt ska planeras med stor hänsyn till boende och besökande. En handgranatbana på Käsö anser nämnden vara helt olämplig och olägenheterna av den överstiger vida den nytta banan kan ha ur övningssynpunkt. Nämnden motsätter sig ett utökat tillstånd för militära övningar i Södra skärgården. Att belasta vår närmiljö med miljöfarliga ämnen kan inte vara försvarbart ur någon synvinkel och att det skett tidigare är inget bra argument. Stora Rävholmen är en av de mest besökta öarna med fina sandstränder och

vackra ängar, där skall man nu skjuta med granatgevär och kastare. Det är nämndens bestämda mening att inte några skjutövningar alls bör ske mellan juni och september.

Göteborgs miljönamnd

Miljönämnden anser liksom kommunstyrelsen att angivna riktvärden för buller normalt ska kunna uppnås. Men förslagen till villkor innebär att riktvärden kommer att överskridas vid bostäder samt i friluftsområden. Miljönämnden anser att om inte riktvärden kan uppnås bör sådan verksamhet förläggas till dagtid vardagar.

Miljönämnden har i tidigare yttrande framfört att Försvarsmakten bör utreda hur många boende som utsätts för ljudnivåer som överstiger Socialstyrelsens riktvärden för inomhusbuller. Försvarsmakten menar att de inte känner till några fastställda riktvärden för skottbuller inomhus. Socialstyrelsens riktvärden SOSFS 2005:6 för buller inomhus gäller all bulleralstrande verksamhet, dvs. även skottbuller och sprängning. Att det verkligen förhåller sig så har miljönämnden stämt av med Socialstyrelsen. Riktvärdena är framtagna för bedömning om olägenhet för människors hälsa föreligger. Försvarsmakten hänvisar till riksdagsbeslut att toleransen mot buller måste vara högre i förhållande till det militära försvaret än i förhållande till annan verksamhet i samhället. Oaktat detta anser miljönämnden att Försvarsmakten, i enlighet med hänsynsreglerna, bör skaffa sig kunskap om vilka riktvärden de har att förhålla sig till och med vilken frekvens de överskrids. Försvarsmakten bör i kontrollprogrammet redogöra för vilka verksamheter som kan innebära överskridande av riktvärden, såväl utomhus som inomhusriktvärden, samt fortlöpande systematiskt arbeta för att minska ljudnivåer och tillfallen med störningar.

Miljönämnden ser positivt på förslaget till tillstånd att sprängning inte får genomföras på Lilla och Stora Rävholmen (södra området) eftersom det stör betydligt fler boende än om sprängningarna genomförs i det norra området. Miljönämnden ser även positivt på att sommaruppehållet har lagts från 1 juni till 15 augusti. Under sommarhalvåret är det många fler som vistas i skärgården och som därmed störs av bullrande verksamheter. Försvarsmakten redogör i ansökningshandlingarna endast för den bofasta befolkningen. Enligt uppgift är det fyra gånger fler som vistas på öarna i Södra skärgården under sommaren. Miljönämnden håller med länsstyrelsen om att försvarsmakten till tillsynsmyndigheten bör redovisa hur blyammunition på sikt ska kunna avvecklas. Ammunitionen till AK5 är blyfri medan ammunition till AK4 innehåller bly.

I länsstyrelsens förslag till villkor kan undantag från ramarna i antalet skott ges vid enstaka stora nationella eller internationella övningar samt oförutsedda övningar inför internationella insatser. Miljönämnden ser det som angeläget, liksom länsstyrelsen angett, att den verksamheten ska omfattas av samma begränsningar i tid vad avser sommaruppehåll mm.

För att förtydliga villkor 2 första stycket bör hänvisning göras till Försvarsmaktens yrkande vad avser fördelning avseende plats och typ. Dvs. högst 1 325 000 skott finkalibrig ammunition, 11 500 skott grovkalibrig ammunition och 1745 stycken handgranater, robotar mm *i fördelning avseende typ, plats och tidpunkt enligt inlämnat yrkande.*

Förslaget från länsstyrelsen innebär att tillsynsmyndigheten får möjlighet att fastställa ytterligare villkor i vissa frågor. Inga undersökningar av mark, vatten eller sediment har presenterats i samband med tillståndsansökan. Föreningar antas förekomma både på mark och i sediment. Miljönämnden anser därför att D4. "Sanering av förorenad mark" bör omformuleras till *"Undersökning, riskbedömning och sanering av förorenade områden."*

Miljönämnden anser att underlaget från Försvarsmakten brister eftersom det inte redovisas vilket område Försvarsmakten kommer att hävda som riksintresse vad gäller t ex nyetablering av bostäder. Det vill säga inom vilket område de anser att sökt verksamhet innebär för stora olägenheter för boende.

Räddningstjänsten Storgöteborg har inget att erinra.

Fiskeriverket noterar att de synpunkter som verket tidigare framfört om fisk, bottenvegetation och undervattenssprängningar i stort sett överensstämmer med länsstyrelsens beslutsförslag. Målsättning att spridning av bly minskar bör kompletteras med att även spridning av koppar och zink till havsmiljön bör minska.

Donsö bys samfällighetsförening

Markägarna vidhåller att ansökan i första hand bör avslås och i andra hand att Rävholmen undantas från skjutfältet. Om tillstånd ändå meddelas bör förbudstiden under sommaren utsträckas till åtminstone hela augusti då friluftslivet fortfarande är omfattande. Det är fel som länsstyrelsen skrivet att man kan förmoda att närboende har vant sig vid de förhållanden som gällt under senare tid. Bullret upplevs i stället som mycket störande. Verksamheten måste begränsas genom att antalet skjutdagar minskas. Stora Rävholmen och Lilla Rävholmen bör i denna del ses som en enhet där den totala ramen för antalet skjutdagar sammanläggs. Verksamhetens omfattning över dygnet som anges i ansökan bör regleras i ett särskilt villkor där det anges att verksamheten inte får bedrivas nattetid efter kl. 22.00. Slutligen anser markägarna att ett krav på avstädning av området före den 15 juni varje år måste uppställas. Markägarna avstyrker Försvarsmaktens begäran att Länsstyrelsen delegerar till tillsynsmyndighet att fastställa villkor för verksamhet som kan medföra överskridanden av de i ansökan angivna ramarna i samband med stora övningar. Markägarna stödjer Länsstyrelsens förslag att beslutet inte bör gälla förrän det har vunnit laga kraft.

Brännö bys samfällighetsförening påpekar att största delen av det område som avses för sprängning i vatten utgörs av enskilt vatten som förvaltas av samfällighetsföreningen och som inte disponeras av försvaret.

Karin Genemo m.fl. boende i området ifrågasätter hur saneringen ska gå till. De har hittat tomma och skarpa patroner och en icke detonerad granat på Rävholmen. Det är rimligt för deras och de betande fårens säkerhet att veta när marken är sanerad. Den skjutfria perioden bör förlängas till den 15 september. Hur skräms fisken bort innan sprängning? Det skulle vara intressant att få veta hur mycket bly som har släppts ut från 1940-talet tills i dag när det inte längre är tillåtet att använda bly som tyngd vid fiske.

Jan Hansson har lämnat in en skrivelse med många fotografier. Han anser att verksamheten väsentligt ska begränsas och styras upp jämfört med beslutsförslaget.

Yvonne Möller uttrycker sin förvåning över att militären tillåts ta över skärgårdsnaturen i ett så stort område. Skott och icke utlösta granater utgör en livsfara för barn och andra som utnyttjar rekreationsområdet. Tillståndet bör begränsas.

Skälen för miljöprövningsdelegationens beslut

Riksidress för totalförsvaret

Av länsstyrelsens beslutsförslag framgår under rubrikerna Lokaliseringen, *Förordnanden* vilka områdesskydd och andra förordnanden samt vilka riksidressen som berörs av skjutfältet. Olika centrala myndigheter anger vilka områden som myndigheterna bedömer vara av riksidress inom varje myndighets område, se 2 § förordningen om hushållning med mark- och vattenområden. Dessa utpekanden i fråga om gränser för områdena har dock inte alls samma innebörd som en gräns för ett naturreservat eller annat område som är skyddat enligt 7 kap miljöbalken eller en detaljplan enligt plan- och bygglagen. Att ange ett område som riksidress har inte någon direkt rättsverkan utan det är först i samband med att en myndighet fattar beslut i ett enskilt ärende som områdets omfattning och skyddsvärde konkretiseras. Den uppfattning som framförs av den myndighet som pekar ut områden av riksidress har naturligtvis stor betydelse för det efterföljande beslutsfattandet.

Försvarsmakten anser att de mark- och vattenområden som ingår i ansökan är av riksidress för totalförsvaret. Det finns behov av ett militärt skjutfält i skärgårdsmiljö på Västkusten och Skärgårdsskjutfältet har använts som skjutfält, om än i begränsad omfattning under senare år, sedan lång tid. På grund härav samt med hänvisning till vad Försvarsmakten i övrigt anfört om betydelsen av skjutfältet anser även miljöprövningsdelegationen att de områden som omfattas av ansökan och som anges på kartan till detta beslut utgör riksidress för totalförsvaret.

Områden som är av riksidress på grund av att de behövs för totalförsvarets anläggningar ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra tillkomsten eller utnyttjandet av anläggningarna. Detta framgår av 2 kap 9 § miljöbalken. Inom skjutfältsområdet finns även områden som utpekats som riksin-

tresse för andra ändamål än för totalförsvaret. Vid en avvägning av vilket riksintresse som ska ges företräde ska enligt 3 kap 10 § det ändamål som på lämpligast sätt främjar en långsiktig hushållning med mark, vatten och den fysiska miljön i övrigt ges företräde. Om ett av riksintressena utgör totalförsvaret har det intresset högst prioritet. Miljöprövningsdelegationen anser liksom Göteborgs stad och flertalet övriga som yttrat sig i ärendet att tillstånd ska lämnas till ett skjutfält i Göteborgs södra skärgård. Motsättningarna i ärendet gäller i stället främst omfattningen av verksamheten eftersom skjutningarna och sprängningarna medför bullerproblem och inskränkningar i friluftslivet för ett stort antal personer.

Av det ovan anförda framgår att det inte är möjligt att en gång för alla tydligt avgränsa det område som ska anses vara av riksintresse för Försvarsmakten. Även om det medför problem för samhällsplaneringen är det först vid beslut i enskilda ärenden eller vid beslut om detaljplaner för skilda verksamheter som gränser och innehåll i riksintresset klargörs.

Lokaliseringsutredning

Eftersom verksamheten medför betydande miljöpåverkan ska miljökonsekvensbeskrivningen till ansökan innehålla en redovisning av alternativa platser för verksamheten och en beskrivning av konsekvenserna av att verksamheten inte får bedrivas på platsen, det s.k. nollalternativet, se 6 kap 7 § 4 miljöbalken. Verksamhet på skjutfältet har bedrivits sedan mer än 50 år. Området är av riksintresse för totalförsvaret. I översiktsplanen för Göteborg anges att området ska utnyttjas för militär verksamhet och för rekreation. Av ansökan med kompletteringar framgår att Försvaret har behov av ett större marint övningsområde i vardera östra, södra och västra Sverige. Att inrätta ett motsvarande skjutfält på annan plats på Västkusten torde i praktiken inte vara möjligt. Ytterligare utredning av lokaliseringsalternativen kan inte förväntas tillföra ärendet några uppgifter av betydelse. Lokaliseringsutredningen uppfyller därför miljöbalkens krav.

Omfattningen av verksamheten på skjutfältet samt tider för skjutning och sprängning

Alla som har yttrat sig över beslutsförslaget utom Försvarsmakten anser att verksamheten på skjutfältet bör begränsas i större eller mindre grad. Sökanden anser att sommaruppehållet enligt villkor 3 bör gälla från Midsommarafton eller den 15 juni i stället för från den 1 juni. Beträffande villkoren 3 och 7 anser Försvarsmakten att samma möjlighet till undantag från begränsningar av skjutningar och sprängningar vid stora övningar som finns i villkor 2 andra stycket bör införas även vid villkor 3 om skjutuppehåll vid stora helger och under sommaren och vid villkor 7 om begränsning av sprängningar i vatten.

Delegationen anser att det i beslutsförslaget har gjorts en lämplig avvägning mellan å ena sidan Försvarsmaktens behov av att kunna bedriva sin verksamhet på ett ändamålsenligt sätt och å andra sidan Göteborgs stads önskemål om att bygga fler bostäder i attraktiva skärgårdsområden, de boendes behov av en god bostadsmiljö samt friluftslivets intressen. Sökanden har fått

tillstånd helt enligt sin ansökan vad gäller antalet skjutdagar samt antalet skott och sprängningar per år. Även skjutfältets geografiska utbredning samt platser för sprängning med större laddningar tillgodoser i allt väsentligt sökandens yrkanden. Under de tider som anges i villkor 3 vid stora helger och under två och en halv sommarmånader m.m. bör dock de boendes och friluftslivets intressen ges företräde. Villkor 3 bör därför inte ändras i detta avseende. I denna avvägning beaktar delegationen även att verksamheten på skjutfältet flertalet år sannolikt kommer att vara mindre eller betydligt mindre omfattande än den maximala verksamhet som tillståndet medger. Förbudet mot sprängningar enligt villkor 7 i sundet mellan Galterö och Stårholmen motiveras främst av skyddet under yngelperioden för fisk och andra vattenlevande djur. Det får av naturvårdsskäl anses olämpligt att genom det av sökanden föreslagna tillägget till villkoret försämrar skyddet för djurlivet i vattenområdet.

Handgranatbanan

Det finns ingen anledning att ifrågasätta Försvarmaktens uppfattning att det finns behov av en ny handgranatbana inom skjutfältet. Det skulle medföra större olägenheter ur bullersynpunkt att anlägga banan på annan plats än på Känsö. Tillstånd bör därför i enlighet med beslutsförslaget lämnas till banan. Av ett villkor i tillståndsbeslutet framgår att den närmare utformningen av den ska bedömas av tillsynsmyndigheten.

Stora och Lilla Rävholmen

Donsö bysamfällighet anser att Rävholmarna bör undantas från skjutfältet med hänsyn till öarnas betydelse för friluftslivet. Om tillstånd ändå medges bör förbudstiden för skjutning m.m. utsträckas till hela augusti och området bör städas från rester från övningsverksamheten före sommaruppehållet.

Miljöprövningsdelegationen anser såsom framgår ovan att öarna bör ingå i skjutfältet och att samma tider för verksamheten på skjutfältet bör gälla på dessa öar som för området i övrigt. Med hänsyn till områdets betydelse för friluftslivet bör dock i ett villkor föreskrivas att Rävholmarna ska städas inför sommaren från rester efter skjutövningar.

Metaller i ammunition

Fiskeriverket påpekar att det av ansökan framgår att det sprids betydande mängder bly från finkalibrig ammunition och att en målsättning bör vara att även spridning av koppar och zink till havsmiljön bör minska. Delegationen anser att det i ett nytt särskilt villkor bör föreskrivas, liksom i andra beslut om skjutfält, att Försvarmakten åtminstone ska verka för att användningen av ammunition som innehåller bly ska minska och på sikt upphöra.

Villkor 2

Med anledning av Generalläkarens synpunkter bör villkoret ändras så att undantag från begränsningarna av skjutning och sprängning vid stora övningar får ske *efter godkännande av tillsynsmyndigheten*. Därmed tillgodoses behovet av handlingsutrymme. Generalläkaren som är tillsynsmyndighet

får enligt delegationsföreskriften D 5 besluta om de ytterligare villkor som kan behövas vid dessa tillfällen.

Göteborgs miljönämnd anser att villkoret bör preciseras så att den fördelning av plats och typ av övningsverksamhet på skilda öar som anges i ansökan (se sid 5-6 i detta beslut) bör skrivas in som villkor. Delegationen anser inte att en så långtgående reglering av verksamheten är motiverad. I enlighet med villkor 1, det s.k. allmänna villkoret, ska verksamheten bedrivas enligt vad sökanden angivit i ansökan. Någon ytterligare reglering behövs inte.

Villkor 3

Försvarsmakten hänvisar till ett regeringsbeslut den 2 november 2006 nr 11 om militär skjutverksamhet vid Villingsbergs skjutfält i Örebro län och anser att formuleringen i villkor 3 att "...annan verksamhet som begränsar tillträdet till öarna..." bör upphävas eftersom bestämmelser om tillgängligheten till ett skjutfält regleras i lagen (1990:217) om skydd för samhällsviktiga anläggningar m.m. Denna lag har från och med den 1 juli 2010 ersatts av skyddslagen (2010:305). Ärendet om det skjutfältet avsåg emellertid att Försvarsmakten skulle utreda hur tillgängligheten för allmänheten till delar av skjutfältet skulle kunna förbättras. Med det angivna uttrycket i villkoret för Skärgårdsskjutfältet avses att utöver skjutning och sprängning är även annan verksamhet som kan medföra bullerolägenheter för boende eller friluftslivet såsom fordonstrafik nattetid, utbildnings- och övningsverksamhet av mer än obetydlig omfattning förbjuden. Villkoret bör ändras så att detta tydligare framgår.

Villkor 5

Generalläkaren anser att villkorsformuleringen om "effektiva naturliga" bullerskydd inte är så preciserat som ett villkor bör vara. Delegationen håller med om att villkoret kan medföra tillämpningsproblem för tillsynsmyndigheten. Syftet med villkoret är att tillsynsmyndigheten ska kunna ställa krav på att de platser som används för sprängningar är så lämpliga som möjligt med hänsyn till både förutsättningarna för sprängningarna och behovet av att begränsa bullerstörningarna i omgivningen. Från tillsynssynpunkt bör villkoret vara möjligt att använda för att reglera verksamheten även om det kan vara svårt att åberopa för sanktioner vid en befarad överträdelse. Formuleringen bör inte ändras.

Delegationsvillkor D4

Delegationsvillkoret bör ändras enligt förslaget från Göteborgs miljönämnd.

Sammanfattning

Miljöprövningsdelegationen anser att verksamheten, med föreskrivna villkor, går att förena med målen för miljöbalken och de allmänna hänsynsreglerna samt med en från allmän synpunkt lämplig användning av mark- och vattenresurserna. Tillstånd ska därför lämnas för verksamheten.

Överklagande och beslut om kungörelsedelgivning, se bilaga, formulär nr 25.

Ärendet har beretts av Kerstin Harvenberg, miljöskyddsenheten, som varit beslutande i Länsstyrelsens yttrande. I den slutliga handläggningen av Länsstyrelsens yttrande har även deltagit Jan Ottander, kulturmiljöenheten, Tere-sia Holmberg och Maria Kilnäs, naturvårdsenheten, Sofia Stridsman, vat-tenvårdsenheten och Nirmala Blom-Adapa, samhällsbyggnadsenheten.

Miljöprövningsdelegationens beslut har fattats av ordföranden Magnus Sandström och miljösakkunnig Jan Olofsson.

Magnus Sandström

Jan Olofsson

Bilagor

Karta över skjutfältet

Karta över sprängområde mellan Galterö och Stora Stårholmen

Hur man överklagar till miljödomstol

Kopia till

Naturvårdsverket

Göteborgs stad, kommunstyrelsen

Göteborgs stad, miljönämnden

Stadsdelsnämnden Södra Skärgården

Generalläkaren

Fiskeriverket utredningskontoret

Räddningstjänsten Storgöteborg

Brännö Bys Samfällighetsförening genom Hans Bränning

Donsö Bys Samfällighetsförening och Styrös Sörgårds skifteslag genom

Maria Paijkull, Advokatfirman Vinge KB

Jan Hansson, Donsö bryggväg, 430 82 Donsö

Yvonne Möller, Nordövägen 58, 430 82 Donsö

Kommunkansliet i Göteborgs stad

MPD (ordförande, sakkunnig)

Miljöskyddsenheten

Kulturmiljöenheten

Naturvårdsenheten

Vattenvårdsenheten

Samhällsbyggnadsenheten

Expeditionen

